

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІНТЕРЕСУ
В ОПОДАТКУВАННІ****THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES
TO THE FORMATION OF INTEREST IN TAXATION****Кармаліта М.В., к.ю.н., доцент,
докторант кафедри фінансового права***Університет державної фіскальної служби України*

Стаття присвячена висвітленню актуальної теоретико-методологічної проблеми понятійно-категоріального апарату фінансового права та з'ясуванню природи, характерних особливостей і проявів приватного і публічного інтересу в оподаткуванні. Фінансові правовідносини, що виникають внаслідок фінансової діяльності держави й органів місцевого самоврядування у сфері мобілізації податків і зборів до бюджетів і спрямовуються на реалізацію завдань соціально-економічного розвитку суспільства, обороноздатності, безпеки держави, одночасно створюють оптимальні умови для реалізації прав і законних інтересів людини, об'єднання людей. Сучасна доктрина фінансового права визнає загальнолюдські цінності та соціальну спрямованість фінансово-правової дійсності, однак все ще нагальними є переосмислення й удосконалення процесу правової регламентації фінансової діяльності, що відбувається в умовах ринкової економіки. Саме тому у публікації автором окреслено підходи до розуміння понять «інтерес» та «інтерес в оподаткуванні». Констатовано, що на сучасному етапі розвитку наукових знань поняття «інтерес» є загальнонауковим і належить до числа фундаментальних понять; є явищем, яке намагаються пізнати в межах різної специфіки наукових досліджень, має єдину природу та загальні закономірності свого розвитку, а галузеві правові дослідження повинні ґрунтуватися на загальнонауковому розумінні сутності категорії «інтерес», враховувати специфіку сфери й основні принципи нормативно-правового регулювання відносин у ній. У статті автор, досліджуючи інтереси суб'єктів податкових правовідносин і використовуючи наведені позиції вчених, виокремлює різновиди інтересу в оподаткуванні залежно від їх визнання та забезпечення нормою права, носія, спрямованості. Рекомендується приватний і публічний інтерес розглядати як правові категорії податкового права, що уособлюють прагнення особи (групи осіб, держави) певних благ для задоволення соціально-економічних потреб, які не заборонені законодавством, закріплені в законі чи прямо випливають з його тексту. У висновках пропонуються визначення приватного та публічного інтересу в оподаткуванні.

Ключові слова: інтерес, потреба, суб'єктивне право, приватний інтерес, публічний інтерес, податкові правовідносини, оподаткування.

The article is devoted to highlighting the actual theoretical and methodological problems of financial law and to clarify the nature, characteristics and manifestations of private and public interest in taxation. Financial relations arising from the financial activity of the state and local authorities in the field of tax mobilization to the budgets and aimed at the realization of the tasks of social and economic development of society, defense capability, security of the state, at the same time are creating the optimal conditions for the realization of human rights and legitimate interests. The current doctrine of financial law, while recognizing the universal values and social orientation of financial and legal reality, is still urgent to rethink and improve the process of legal regulation of financial activity that occurs in a market economy. That is why the author outlines approaches to understanding the concepts of «interest» and «interest in taxation». It is stated that at the present stage of scientific knowledge development the concept of «interest» is general scientific and belongs to the number of fundamental concepts; is a phenomenon that is sought to be recognized within the various specificities of scientific research, has a unified nature and general patterns of development, and research of the branch of law should be based on a general scientific understanding of the essence of the category «interest», used the specifics and the basic principles in the regulation of relations. In the article, the author, while investigating the interests of the subjects of tax relations and using the above positions of scientists, distinguishes varieties of interest in taxation, depending on their recognition and provision of the law, the carrier. It is recommended that private and public interest be considered as legal categories of tax law that embody the aspirations of a person (group of persons, the state) of certain goods to meet socio-economic needs that are not prohibited by law, enshrined in law or directly derived from its text. The conclusions propose a definition of private and public interest in taxation.

Key words: interest, requirement, right, private interest, public interest, tax relations, taxation.

Багатоаспектність проблеми розуміння інтересу в оподаткуванні від самого початку вимагає її вивчення на рівні загальної теорії права. Крім того, дослідження приватного і публічного інтересу у різних галузях юридичної науки та вітчизняному законодавстві дозволяє уникнути багатьох помилок і складнощів в окремих формах реалізації податково-правових приписів. Для науки фінансового права цей напрям є одним із недостатньо розроблених, хоча частково проявами приватного та публічного інтересу у процесі здійснення фінансової діяльності держави цікавилися О. Байк, Д. Білінський, В. Білоус, Л. Воронова, Д. Гетманцев, О. Дмитрик, М. Жернаков, Л. Касьяненко, М. Кучерявенко, Є. Лакушева, Т. Латковська, О. Макух, О. Мінаєва, А. Нечай, С. Ніщима, Н. Пришва, А. Роздайбіда, Д. Сахно, А. Сліденко, Л. Трофімова, В. Чайка та ін. Теоретико-методологічним підґрунтям публікації також є здобутки вітчизняних і зарубіжних учених – представників теорії права: С. Алексєєва, Д. Керімова, М. Козюбри, П. Рабіновича, О. Скакун, В. Субочева, Ю. Тихомирова та ін.

На сучасному етапі розвитку наукових знань поняття «інтерес» є загальнонауковим, належить до числа фундаментальних понять, що включають якісно різноманітні

аспекти, які майже неможливо охопити однією категорією. Водночас інтерес є цілісним явищем, що намагаються пізнати в межах різної специфіки наукових досліджень, має єдину природу та загальні закономірності свого розвитку. Безсумнівно, юридична наука загалом і галузеві правові дослідження зокрема повинні ґрунтуватися на загальнонауковому розумінні сутності категорії «інтерес», однак враховувати специфіку сфери й основні ідеї нормативно-правового регулювання відносин у ній.

У тлумачних словниках слово «інтерес» розглядається як: 1) увага до кого-, чого-небудь, зацікавлення кимось, чимось; 2) цікавість, захоплення; 3) вага, значення; 4) те, що найбільше цікавить кого-небудь, що становить зміст чийось думок і турбот; 5) прагнення, потреби; 6) те, що йде на користь кому-, чому-небудь, відповідає чийсь прагненням, потребам; користь, вигода, прибуток; 7) діло, справа [1, с. 501; 2, с. 37].

Тлумачення інтересу змінювалося у процесі історичного розвитку. Він трактувався як потреба, еволюціонував разом із праворозумінням, визначався як категорія соціології, психології, політології. Для юриспруденції соціальна природа інтересу є базовою категорією, що відкриває перспективи загальносоціальної та інституційної

розробки моделей взаємозв'язку права та інтересу. Відповідно і співвідношення інтересів в публічному та приватному праві розглядалося насамперед у працях учених-теоретиків права, згодом мало місце у дослідженнях представників галузевої юриспруденції.

У правовій доктрині виокремлюються такі основні підходи до розуміння інтересу: 1) інтерес розглядається як об'єктивна категорія; 2) інтерес є суб'єктивною категорією; 3) інтерес визнається єдністю об'єктивного та суб'єктивного [3, с. 181]. У теорії права, як і у галузевих науках, існує декілька словосполучень, у яких вживається термін «інтерес», однак юридичні енциклопедії не містять визначення правового інтересу та інтересу у праві [4].

О. Ющик у праці «Діалектика права» указує на те, що, будучи першим виразом людської потреби як об'єктивної необхідності продуктивної діяльності, інтерес не є цією діяльністю. Своім існуванням інтерес лише заявляє, що в соціальному бутті індивіда під впливом потреби, що в нього виникла, об'єктивно відбулася така зміна, яка орієнтує його на діяльнісне втручання у це буття для створення людських умов задоволення своєї потреби. Отже, інтерес визначається як об'єктивно обумовлена спрямованість життєдіяльності людського індивіда на діяльнісну зміну умов його використання для задоволення потреб, що виникають [5, с. 216].

М. Самбор у межах своєї дисертаційної роботи пропонує розглядати інтерес у праві як усвідомлену спрямованість суб'єкта, зумовлену його внутрішнім переконанням в оволодінні певним благом матеріального чи нематеріального характеру, що є задоволенням потреби, реалізація якого відбувається в межах загальноприйнятних правил поведінки, визначених у нормах права, що відповідає відсутності прямої заборони у досягненні такого блага, і бажаним для нього способом, а також спирається на забезпечення компетентними органами у разі наявності перешкоди на шляху можливості його задоволення [6, с. 7].

Однак такий підхід до інтересу у праві піддає критиці В. Щавінський, який наголосив на такому: 1) акцент автор робить на фізичній особі як носії інтересу у праві, хоча фактично такий інтерес може мати також і юридична особа, держава; 2) переваженість визначення різноманітними характеристиками, що може мати місце під час опису цього явища, проте недоцільно застосовувати при визначенні самого поняття, де повинна бути лише базова характеристика, яка дасть можливість відокремити це явище від інших; 3) відповідає відсутності прямої заборони у досягненні такого блага, як зазначено у визначенні, свідчить про односторонній підхід до цього сегмента правового інтересу. Можливі випадки, за яких правовий інтерес з'являється і за наявності прямої заборони у досягненні певного блага. Наприклад, чинне законодавство забороняє державним службовцям займатися іншою оплачуваною діяльністю, крім наукової, педагогічної, творчої, медичної та суддівської практики. Проте така заборона не перешкоджає державному службовцеві мати правовий інтерес до можливого правомірного зайняття іншою оплачуваною діяльністю – для цього він має обрати або один із дозволених варіантів, або змінити свій статус державного службовця на інший, де такої заборони немає [7, с. 169–170]. Сам науковець під правовим інтересом пропонує розуміти наявну у фізичної чи юридичної особи внутрішньо сформовану передумову для можливої реалізації нею своїх прав і свобод, в основі якої лежить потреба в удосконаленні (покращанні) свого правового статусу чи отриманні матеріальних чи нематеріальних благ.

Категорія «законний інтерес», яку у науковий обіг одним із перших ввів Г. Шершеневич, на переконання В. Субочева, – це прагнення суб'єкта користуватися певним соціальним благом і в деяких випадках звертатися за захистом до компетентних органів з метою задоволення інтересів, що не суперечать нормам права, певною мірою

гарантуються державою у вигляді юридичного дозволу, що відображається в об'єктивному праві або впливає з його змісту [8, с. 192–193]. Учений вважає, що законному інтересу притаманні такі ознаки: 1) виражається у простому юридичному правилі «дозволено все, що прямо не заборонено»; 2) ним визнається лише той інтерес, що не суперечить суспільним інтересам; 3) забезпечує прагнення суб'єкта користуватися конкретними соціальними благами; 4) в окремих випадках спонукає на звернення до компетентного органу.

Є. Шапгала, досліджуючи систему стимулів у податково-правовому регулюванні, указує на те, що законні інтереси входять до правового статусу учасників податкових правовідносин і виокремлює такі їхні ознаки: 1) виступають невід'ємним елементом змісту вказаних відносин поряд із суб'єктивними правами учасників; 2) притаманні як платникам податків, так і контролюючим органам; 3) є взаємопов'язаними із суб'єктивними правами, а не тотожні ним; 4) не мають відповідного законодавчого закріплення – не відображені в об'єктивному праві, зокрема податковому; 5) мають динамічний характер, оскільки можуть змінюватися залежно від різноманітних чинників [9, с. 7].

А. Сліденко визначає місце інтересу у правовому статусі платника податків, проводить співвідношення його законних інтересів і суб'єктивних прав, характеризує способи захисту цих інтересів, розкриває поняття та види заходів податкового примусу. Автор стверджує, що інтерес у податковому праві спонукає як до закріплення податково-правових норм, до наділення суб'єктів податкового права правами й обов'язками, так і до реалізації цих прав та обов'язків суб'єктами застосування цих норм. Інтерес залежно від міри опосередкування трансформується в законний інтерес і суб'єктивне право платника податків; пропонує законний інтерес платника податків розуміти як не включені законодавцем до тексту норми ПК України, але об'єктивно існуючі очікування й обґрунтовані сподівання платника податків із приводу всіх можливих аспектів публічних відносин з контролюючими органами як-то: підставність заходів податкового контролю; обґрунтованість застосування заходів податкового примусу; правдивість і достовірність результатів контролю; дотримання процедур контролю та ін. [10].

Правова категорія «інтерес» набуває різних значень у публікаціях Д. Гетманцева, а саме: 1) критерію розмежування публічного і приватного права; 2) спонукання до реалізації суб'єктивного права; 3) певного «блага», «користі» [11, с. 82]. У контексті забезпечення приватного та публічного інтересу в оподаткуванні відомий учений наголосив на необхідності у трансформації податкової політики держави та відповідності її євроінтеграційному напрямку, підвищення податкової культури платників податків, модернізації податкових органів і нового підходу до взаємодії держави та платників податків [12]. Дослідження М. Кучерявенка охоплюють широке предметне коло питань у сфері оподаткування. Учений робить акцент на природі податкових відносин, балансі приватного та публічного інтересу, правах та обов'язках учасників податкових правовідносин [13].

Відповідно до позиції Є. Лакушевої, складовими механізми забезпечення балансу публічних і приватних інтересів у сфері оподаткування є належна їхня нормативно-правова регламентація, реалізація самих правових норм, існування дієвого механізму захисту прав та інтересів суб'єктів податкових правовідносин. Саме це вчена доводить у своїх працях [14, с. 57], переважно зосереджуючи увагу на приватних інтересах платників податків, і пропонує використовувати поняття «приватні податкові інтереси», трактуючи їх як сукупність охоронюваних прав і визнаних законом інтересів, які властиві певному індивіду і полягають у прагненні суб'єктів податкових

відносин (платників податків, податкових агентів) забезпечити їхню законну реалізацію, здійснити дії, спрямовані на задоволення власних потреб, захист своїх прав, отримання матеріальних та інших благ і на одержання належних можливостей для виконання обов'язків, покладених на них Конституцією України й податковим законодавством. Коригує таку позицію А. Сліденко, ставлячи авторові запитання: хто належить до категорії «певні індивіди»? Як вони співвідносяться з категорією «суб'єкти податкових відносин»? У чому відмінність інтересів, що охороняються правом, та визнаних законом інтересів? [10, с. 27].

Опосередковано, але звертає увагу на приватний і публічний інтерес у податкових правовідносинах Є. Маринчак, вивчаючи зв'язок держави й особи і, відповідно, доходить висновку, що податкові правовідносини є різновидом фінансових правовідносин, які пов'язані з однієї сторони з відчуженням грошових коштів фізичних і юридичних осіб, а з іншої – необхідністю формування дохідної частини державного та місцевих бюджетів. А тому поєднують у собі як приватний, так і публічний інтерес – забезпечення належних умов соціально-економічного розвитку населення та фінансової стабільності держави й територіальних громад [15, с. 35].

У процесі дослідження зловживання правом у податкових правовідносинах Д. Сахно здійснює характеристику публічного і приватного інтересу суб'єктів податкових правовідносин. Учений стверджує, що сутність податкових правовідносин визначається, у т. ч. інтересами їх учасників, та указує, що публічні та приватні інтереси учасників податкових відносин виступають руйнівними силами їх виникнення й розвитку в умовах, коли владно-майновий характер цих відносин відповідає за формування інтересів платників до визначення якомога найменшої суми податку і протилежного цьому – інтересу контролюючого органу до нарахування якомога більшого розміру податкових зобов'язань [16, с. 198]. Комплексне явище публічного інтересу Д. Сахно поділяє на такі складники: а) установлення потужних і стабільних джерел податкових надходжень і б) динамічне врахування реалій економічного розвитку й постійного вдосконалення податкового законодавства. Крім того, знаходить свого вияву така класифікація приватних інтересів у сфері оподаткування як законні та протиправні, вживаються поняття «найбільш значимі інтереси платників податків» і «правомірні інтереси платників податків».

Інтерес у податковому праві, на думку В. Соловійова – вченого, який на початку ХХІ ст. вперше обрав предметом свого дисертаційного дослідження характеристику приватного та публічного інтересу суб'єктів податкових правовідносин – проявляється у прагненні суб'єктів податкових правовідносин забезпечити їхню законну реалізацію, вчинити дії, спрямовані на задоволення потреб, захист своїх прав, отримання матеріальних та інших благ і виконання обов'язків, визначених Конституцією та податковим законодавством [17, с. 15]. Повністю погоджуючись, дає своє трактування інтересу у податковому праві В. Вдовічен, зазначаючи, що, дійсно, він проявляється шляхом учинення суб'єктами податкових правовідносин законних дій, спрямованих на задоволення потреб, забезпечення захисту своїх прав, отримання матеріальних та інших благ і на виконання обов'язків, покладених на них Конституцією і податковим законодавством. Це має наслідком виокремлення інтересу, притаманного платникові податків або державі, який варто найменувати «податково-правовий інтерес відповідного суб'єкта» [18, с. 51, 56].

Таким чином, виходячи із загальнотеоретичних положень, потрібно констатувати, що категорія «інтерес» у податкових правовідносинах існує. Проте у правовій доктрині відсутня однастайність думок щодо її визначення. Одна частина трактувань інтересу в оподаткуванні дається номінально, використовуючи загальновідоме

поняття «інтерес». За іншими – інтерес в оподаткуванні пропонується розуміти як потребу, переконання, сподівання, очікування, прагнення суб'єкта податкових правовідносин.

Досліджуючи інтереси суб'єктів податкових правовідносин і використовуючи наведені вище позиції вчених щодо виокремлення законних, правових, охоронюваних законом, незаконних інтересів, потрібно наголосити, що інтереси можуть: 1) поділятися на такі, що визначені у законодавстві, та ті, що прямо не закріплені в нормативно-правових актах, однак перебувають у межах права; 2) закріплюватися у нормативно-правових актах та перебувати під охороною держави, однак не бути правовими; 3) суперечити закону та відповідно мати наслідком відповідалність у разі їхньої реалізації.

За носіями (суб'єктами) інтереси можна класифікувати на: 1) індивідуальні (приватні), які належать конкретним особам; 2) групові (колективні), що належать соціальним групам і виражають загальні потреби осіб, які до них входять; 3) суспільні (публічні), що представляють усередненість індивідуальних і групових інтересів, які притаманні цьому суспільству.

Крім суспільних, виокремлюються державні інтереси, зумовлені діяльністю держави. І тут панують полярні думки з цього приводу: виокремлювати державні інтереси недоцільно, оскільки у держави відсутні власні потреби та інтереси, а тому поняття «державні інтереси» позбавлене самостійного значення; або справедливо зауважують, що виокремлення державних інтересів виправдане. Повна відповідність суспільних та державних інтересів – недосяжна мета або ідеал. Пов'язане це з тим, що на формування державних інтересів впливають інтереси певних груп або окремих осіб. Розвиток держави у демократичному напрямі дозволяє обмежити такий вплив. Автори видання, присвяченого взаємодії громадянина, закону та публічної влади, стверджують, що під час розгляду різнобічної взаємодії людини та влади в сучасних умовах ставиться за мету не розділяти інтереси влади та окремих людей, суспільства і держави, а визначити такий характер зв'язків між владою та людиною, який не перешкоджає би поступальному розвитку суспільства та його членів й одночасно зміцненню державних інститутів як засобу захисту загального інтересу, прав і свобод [19, с. 9–10].

Про виокремлення державного інтересу як різновиду публічного інтересу поряд із суспільним і територіальним говорить А. Нечай [20, с. 31–33]. Вона резюмує, що з визначенням державного інтересу та його легітимних носіїв не виникає складнощів. Державний інтерес є різновидом публічного інтересу, носієм якого виступає держава в особі відповідних державних органів. Питання постають при визначенні інших різновидів публічного інтересу – територіального й суспільного інтересу та інституцій, які є їхніми носіями. На переконання А. Нечай, не всі суспільні інтереси набувають ознак публічності та стають різновидом публічного інтересу, що забезпечується публічними галузями права, а лише ті з них, які отримали визнання держави або органів місцевого самоврядування. Приватний інтерес, на думку вченої, – це завжди інтереси окремих осіб. Кожен індивід або об'єднання індивідів мають власні інтереси, що можуть як збігатися зі суспільними інтересами, так і існувати паралельно з ними, або суперечити їм. В ідеалі інтереси держави, що проявляються у її політиці, зумовлені інтересами громадян і їхніх об'єднань.

Незважаючи на своє суспільне значення, публічні інтереси неоднорідні. Цілком реальною є ситуація, за якої публічний інтерес на муніципальному рівні може відрізнятися від такого на рівні держави. Зокрема, зміни у податковій системі, обґрунтовані, доцільні й оптимальні на думку одного зі вказаних публічно-правових суб'єктів, можуть виявитися небажаними через ті чи інші причини для інших (варто згадати лише нещодавнє звернення

Голови Асоціації міст України В. Кличка до Президента України В. Зеленського з проханням не підписувати Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникнення і поширення корона вірусної хвороби (COVID-19)» про те, що введення в дію цього закону призведе до колапсу всієї країни через вилучення з бюджетів територіальних громад 13% їх загальних доходів).

До публічних інтересів належать міжнародно-публічні, міжнародно-регіональні, публічно-національні, публічно-державні, публічно-територіальні, публічні інтереси населення мікросоціальних спільнот, народностей. А приватний інтерес – це інтерес особистісний, груповий, корпоративний.

У сучасних умовах глобалізаційних перетворень особливого значення та пріоритету набувають національні інтереси як різновиди публічно-правового інтересу на міжнародному рівні. Їхня реалізація все далі ускладнюється, вони зіштовхуються між собою, з'являється конкуренція держав. Для податкових відносин це є проблемою ХХ–ХХІ ст., що зумовлює активну діяльність міжнародних організацій щодо визначення умов для справедливої міжнародної податкової конкуренції, податкової безпеки держави та платника податків.

Крім того, інтереси також можуть бути представлені й іншими різновидами, зокрема такими як тривалі та тим-

часові, поточні та перспективні; економічні, політичні, правові тощо; матеріальні та нематеріальні (особистісні); прогресивні та консервативні і т. п.

Таким чином, у літературі наводяться різні тлумачення категорії «інтерес», «інтерес в оподаткуванні», що охоплюють або їх характерні ознаки, або вказують на порядок виникнення, активізацію, усвідомлення певної потреби; формування мотиву у вигляді побажань, намірів, прагнень; вибір форми його реалізації; опосередкування правовими нормами. Приватний і публічний інтерес є правовими категоріями, що уособлюють прагнення особи (групи осіб, держави) певних благ для задоволення соціально-економічних потреб, які не заборонені законодавством, закріплені в законі чи прямо впливають із його тексту. Отже, публічний інтерес в оподаткуванні є забезпечені нормами права, зацікавленість і прагнення суспільства, що проявляються у стабільному і достатньому надходженні податків та зборів до бюджетів з метою їхнього спрямування на фінансування основних публічних потреб і гарантування його існування та розвитку. Приватний інтерес в оподаткуванні є забезпечені нормами права, зацікавленість і прагнення платника податків, що виникають у процесі виконання ним свого податкового обов'язку, та спрямовується на отримання матеріального або нематеріального блага у сфері оподаткування, задоволення усвідомлених потреб тощо (наприклад, реалізувати права, виконати обов'язок, отримати захист).

ЛІТЕРАТУРА

1. Словник української мови : в 11 т. / редкол. : І.К. Білодід та ін. Київ : Наукова думка. Т. 4. 1973. 840 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ – Ірпінь : Перун, 2009. 1736 с.
3. Савченко С.В. Правовой интерес и его соотношение со смежными правовыми категориями. *Международный журнал экспериментального образования*. 2013. № 8. С. 180–184.
4. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. Київ : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана. 1998–2004. 768 с.
5. Ющик А.И. Диалектика права. Киев : Право Украины; Ін Юре, 2013. Кн. 1: Общее учение о праве (Критический анализ общепринятых понятий). Ч. I. 456 с.
6. Самбор М.А. Інтерес в праві: загальнотеоретичні аспекти розуміння та реалізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 20 с.
7. Щавінський В.Р. Захист інтересів держави в адміністративному судочинстві : дис. ... докт. юрид. наук. Київ, 2017. 402 с.
8. Субочев В.В. Законные интересы / под ред. А.В. Малько. Москва : Норма, 2008. 448 с.
9. Шаптала Є.Ю. Стимули у податково-правовому регулюванні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2019. 23 с.
10. Сліденко А.В. Захист інтересів платників податків при застосуванні заходів податкового примусу : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2018. 199 с.
11. Гетманцев Д.О. Фінансово-правове зобов'язання як окрема категорія фінансового права : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 368 с.
12. Гетманцев Д. Налог – не подарок государству. *Зеркало недели*. 2018. № 1177. URL: https://zn.ua/business/nalog-eto-ne-podarok-gosudarstvu-nalogoplatelshchik-imeet-pravo-na-massovyy-finansovyy-isk-272615_.html (дата звернення: 05.11.2019).
13. Кучерявенко М.П. Особливості розсуду в податково-правовому регулюванні. *Міжнародний науковий журнал «ScienceRise: Juridical Science»*. 2017. № 1. С. 37–41.
14. Лакушева Є.В. Публічні та приватні інтереси в податковому праві : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 212 с.
15. Маринчак Є.С. Фінансово-правовий зв'язок особи з державою. Київ, 2019. 345 с.
16. Сахно Д.Є. Зловживання правом у податкових правовідносинах : дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2019. 233 с.
17. Соловьев В.А. Частный и публичный интересы субъектов налоговых правоотношений : дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2002. 194 с.
18. Вдовічен В.А. Податково-правовий компроміс інтересів платників податків і держави : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 256 с.
19. Гражданин, закон и публичная власть / под. ред. А.Ф. Ноздрачева, А.Е. Постникова, Ю.А. Тихомирова. Москва : Норма, 2005. 368 с.
20. Нечай А.А. Проблеми правового регулювання публічних фінансів та публічних видатків : монографія. Чернівці : Рута, 2004. 264 с.